

Elżbieta Struzik

Cielesność jako przedmiot refleksji w najnowszej filozofii

Folia Philosophica 28, 239-246

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Cielesność jako przedmiot refleksji w najnowszej filozofii

W dniach od 12 do 14 maja 2009 roku w Ustroniu odbyła się międzynarodowa konferencja *Cielesność jako przedmiot refleksji w najnowszej filozofii*. Organizatorem konferencji był Zakład Antropologii Filozoficznej i Filozofii Cywilizacji oraz Polskie Towarzystwo Filozoficzne Oddział w Katowicach. Idea konferencji wpisuje się w cykl organizowanych przez Instytut Filozofii spotkań, których celem jest intelektualna integracja międzynarodowego środowiska filozoficznego wokół podstawowych problemów współczesności. Do dyskusji zaprosiliśmy przedstawicieli wielu ośrodków naukowych.

Tradycją konferencji organizowanej przez Uniwersytet Śląski jest uczestnictwo przedstawicieli słowackich i czeskich uniwersytetów. Honorowymi gośćmi konferencji byli przedstawiciele Uniwersytetu im. Masarykova w Brnie, Uniwersytetu im. Palackeho w Ołomuńcu, Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, Uniwersytetu im. Konstantina Filozofa w Nitrze.

W ramach konferencji zaproponowano wydzielenie następujących obszarów badawczych: problem ciała w tradycji filozoficznej; fenomenologia wobec problematyki ciała; cielesność w perspektywie antropologii filozoficznej; etyczne problemy ingerencji w cielesność — aspekty bioetyczne; ciało w sztuce — współczesna estetyka wobec problematyki ciała; ponowoczesny dyskurs ciała; feministyczne teorie podmiotu w refleksji nad cielesnością.

Proponowane w ramach dyskursu konferencyjnego bloki tematyczne nie wyczerpują w oczywisty sposób analizowanej problematyki ciała i cielesności podejmowanej w tradycji filozoficznej. Szerokie spektrum problemów umożliwiło jednak interdyscyplinarny dyskurs

w tym zakresie, skupiając grono nie tylko filozofów, etyków i bioetyków oraz estetyków, lecz także specjalistów innych dyscyplin naukowych: kulturoznawstwa, pedagogiki, psychologii oraz psychoterapii. Interdyscyplinarny charakter konferencyjnego dyskursu umożliwił wieloaspektowe ujęcie cielesności.

W konferencji przyjęto formułę obrad plenarnych (w trzech częściach problemowych) oraz sekcyjnych.

Otwarcia konferencji dokonał prof. zw. dr hab. Andrzej Kiepas, dyrektor Instytutu Filozofii UŚ, oraz prof. dr hab. Andrzej Noras, dziekan Wydziału Nauk Społecznych UŚ ds. nauki. W ramach obrad plenarnych wygłoszono wykłady inauguracyjne. Pierwsza część plenarna obejmowała cztery wykłady, dwa pierwsze prezentowały problem ciała w myśli greckiej. Profesor zw. dr hab. Janina Gajda-Krynicka z Uniwersytetu Wrocławskiego w wykładzie *Ciało i cielesność w filozofii starożytnej* scharakteryzowała źródłowe teorie cielesności obecne w filozofii starożytnej. Pozostając w kręgu tradycji filozofii greckiej, prof. zw. dr hab. Józef Bańka z Uniwersytetu Śląskiego zaprezentował *Plotyńską teorię ciała*. Kolejne dwa wykłady wpisały się w główny nurt współczesnych dyskusji bioetycznych, koncentrując się na moralnych aspektach cielesności w kontekście postępu biomedycyny i biotechnologii. Profesor dr hab. Jerzy Kopania z Uniwersytetu w Białymstoku w wykładzie *Cielesność jako składnik konstytutywny osoby. Ujęcie kartezjańskie* zanalizował wpływ Kartezjańskiej teorii podmiotowości i rozumienia cielesności na sferę działań praktycznych, zmierzających do wypracowania skutecznych metod (terapeutycznych i eugenicznych) kontroli nad ciałem.

W wykładzie *Czy manipulacje genetyczne stanowią kontynuację mitu Frankensteina?* prof. zw. dr hab. Zdzisława Piątek z Uniwersytetu Jagiellońskiego zaproponowała rozważenie następujących kwestii: „Czy i w jakim zakresie manipulacje genetyczne burzą tradycyjny porządek ludzkiego świata? Czy manipulowanie genami może doprowadzić do »odczłowieczenia« ludzkości? Czy działania inżynierii genetycznej dyskwalifikują ciało, jako podstawę bycia sobą?”

Oba wykłady, wprowadzające w centrum problemów bioetyki, w sposób bezpośredni podniosły kwestię statusu ciała ludzkiego w perspektywie dokonań biotechnologii i biomedycyny.

W drugiej części obrad plenarnych (odbywającej się 13 maja 2009), którym przewodniczyła prof. zw. dr hab. Zdzisława Piątek, wygłoszono pięć wykładów otwierających zagadnienia problemowe poszczególnych obrad sekcyjnych (następujących bezpośrednio po obradach plenarnych). Doktor hab. Piotr Łaciak z Uniwersytetu Śląskiego przedmiotem analizy uczynił *Pojęcie uczucia w fenomenologii Edmun-*

da Husserla. Husserlowska fenomenologia ciała znalazła kontynuację w odczycie prof. PhDr. CSc. Jana Zouhara *K pojeni telesnosti u Jana Patočky* oraz prof. zw. dr. hab. Andrzeja Kiepasa *Status cielesności w filozofii H. Plessnera na przykładzie śmiechu i płaczu*. Podejmowane w tych wykładach zagadnienia otwierają pole interpretacyjne analiz podmiotowości, eksponujących rolę ciała w procesie konstytucji osoby.

W perspektywie kulturoznawczej prof. zw. dr. hab. Tadeusz Miczka z Uniwersytetu Śląskiego w wykładzie *O adiaforyzacji „znikającego” ciała człowieka. Zarys problematyki* zaprezentował ponowoczesne ujęcie ciała w kulturze i sztuce. Koncepcje Z. Baumana, P. Virilia i J. Baudrillarda, analizujące transgresyjną naturę cielesności oraz proces ucieleśnienia, wytyczają główne tendencje interpretacyjne procesu adiaforyzacji ciała i jej etyczne aspekty.

Profesor zw. dr. hab. Krzysztof Wieczorek z Uniwersytetu Śląskiego rozważał *Granice cielesności*.

W trzeciej części obrad plenarnych (13 maja 2009), którym przewodniczył prof. dr. hab. Jerzy Kopania, wygłoszono pięć wykładów, definiujących przestrzeń etycznej refleksji nad cielesnością.

Profesor dr. hab. Maria Nowacka z Uniwersytetu w Białymstoku w wykładzie *Medyczna weryfikacja Husserla rozumienia cielesności* postawiła pytanie o istotę ludzkiej cielesności w obszarze działań medycznych. „Medycyna weryfikuje analizy filozoficzne, ukazując ich niepełność” — stwierdziła Pani Profesor, proponując, by czysto filozoficzne analizy fenomenu cielesności dopełnić analizą „doświadczenia człowieka chorego” w perspektywie praktyki medycznej.

Profesor dr. hab. Helena Ciążęła z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie w wykładzie *Współczesna etyka wobec wyzwań eugeniki liberalnej* podjęła kwestie odpowiedzialności w perspektywie tradycyjnej eugeniki i inżynierii genetycznej.

Profesor dr. hab. Stefan Konstańczak z Uniwersytetu w Zielonej Górze w wystąpieniu *Ciało ludzkie jako system — filozofowie o konsekwencjach ingerencji w strukturę biologiczną człowieka* zaprezentował główne stanowiska inżynierii genetycznej i etyczne aspekty ingerencji w naturę ludzką. Za główną tezę uznano rozważenie „problemu zagrożeń i szans, jakie może przynieść człowiekowi niekontrolowane zastosowanie technik inżynierii genetycznej wobec człowieka. [...] Ciało ludzkie stanowi bowiem specyficzny system, który należy rozpatrywać jako całość”.

Profesor zw. dr. hab. Mária Nemčėková z Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy w wykładzie *Age, Gender and Chronic Pain* poddała analizie fenomen bólu, nieodłącznie wpisany w do-

świadczanie ciała własnego. Podkreśliła istotne związki między ciałem, doświadczeniem bólu i tożsamością podmiotu. Ból, cierpienie jest rozumiane jako doświadczenie osobowe, mające fundamentalne znaczenie w definiowaniu kategorii jakości życia. Profesor Nemčková zaprezentowała wyniki badań empirycznych, przeprowadzonych w placówkach medycznych. Analiza fenomenu bólu (chronicznego bólu) oraz cierpienia, oparta na osobowych doświadczeniach w granicznych sytuacjach egzystencji, wskazuje etyczne aspekty medycznej walki z bólem, podnosząc kwestie jakości życia pacjentów.

Z kolei dr hab. Danuta Ślęczek-Czakov z Uniwersytetu Śląskiego w perspektywie bioetyki (w tym także bioetyki kulturowej) podjęła problem sytuacji granicznych, kresu cielesnej egzystencji. W wykładzie *Traktowanie ciał zmarłych* podkreśliła dekonstrukcyjny charakter współczesnego pojmowania śmierci, poliwalentność zwłok i przeobrażenia społeczno-kulturowe stosunku wobec zmarłych. Rozważyła kwestie „traktowania ciał zmarłych w sytuacji sekcji zwłok, badań medycznych, transplantacji”. Podała analizie problem „własności ciała, zawłaszczania zwłok, wyłącznie rzeczowego i instrumentalnego ich traktowania, co może być odczytane jako zmiana postaw wobec śmierci”.

Profesor dr hab. Waldemar Czajkowski z Politechniki Śląskiej w Gliwicach w wykładzie *Wiek XX jako wiek ciała. Próba refleksji historyzoficznej* scharakteryzował główne tendencje współczesności kształtujące filozoficzne i społeczno-kulturowe dyskursy cielesności.

Nieodłącznym elementem obrad plenarnych były dyskusje nad głównymi tezami wykładów.

Obrady w sekcjach przebiegały według zaproponowanych bloków problemowych. Obrady sekcji pierwszej — *Problem ciała w tradycji filozoficznej*, które prowadziła dr hab. Danuta Ślęczek-Czakov, charakteryzowały się podejściem historycznym i analitycznym, wiodącym do ekspozycji pytania o cielesność w kontekście różnorodnych tradycji filozoficznych, nurtów i orientacji. W nawiązaniu do tradycji filozofii starożytnej, PhD. Karel Sebel z Uniwersytetu w Ołomuńcu zaprezentował teorię cielesności obecną w filozofii Arystotelesa *Telo jako princip individuae u Aristotela*. Doktor Jacek Surzyn z Uniwersytetu Śląskiego przedstawił referat *Idea cielesnego golema jako odtwarzanie boskiego aktu kreacji w tradycji żydowskiej*. Doktor Grzegorz Mitrowski (z tegoż uniwersytetu) analizował *Kartezjańską teorię ciała*. Doktor Aleksander Bańka z Uniwersytetu Śląskiego analizie poddał główne wątki antropologiczne i ujęcie cielesności Jana od Krzyża. „*Noc zmysłów*” w antropologii Jana od Krzyża stanowi „próbę ukazania oczyszczającej i integrującej roli, jaką w antropologii Jana

od Krzyża pełni owo doświadczenie nocy zmysłów w procesie kształtowania się dojrzałej, otwartej na transcendencję osobowości”. Doktor Tomasz Kubalica (z tegoż uniwersytetu) zaprezentował *Problem dualizmu duszy i ciała w teorii poznania H. Rickerta*. Doktor Czesław Karwot przedstawił temat: *Ontologiczna koncepcja cielesności w ujęciu Romana Ingardena a realistyczna koncepcja cielesności w ujęciu Mieczysława A. Krapca*. Zasadniczą tezą referatu była prezentacja wspólnego obszaru analiz ontologicznych i konstruowanych teorii cielesności w ujęciu R. Ingardena i M.A. Krapca. Respektując różnice metodologiczne obu teorii, Karwot poszukiwał wspólnej przestrzeni ontologicznej, w której problem struktury bytu ludzkiego i problematyka jedności stają się podstawą budowania teorii somatycznej podmiotowości. Dynamiczne pojęcie osoby definiuje sferę podmiotowych działań w przestrzeni moralnej i estetycznej.

Magister Wojciech Dessauer (doktorant UŚ) zaprezentował referat *Ciało i cielesność w antropologii M. Bierdiajewa*.

Obrady sekcji drugiej *Fenomenologia ciała*, której przewodniczył dr hab. Piotr Łaciak, w dużej mierze nawiązywały do E. Husserla fenomenologii ciała. Inspiracje Husserlowskie i kreatywny dialog z fenomenologiczną tradycją stanowiły myśli przewodnie referatów tej sekcji. Doktor Marek Kornecki z Uniwersytetu Rzeszowskiego zaprezentował *Fenomenologiczny spór o transcendentalne ciało (Husserl, Patočka, Henry)*. Rozwinięcie problematyki ciała w fenomenologii J. Patočki podjęła mgr PhD Andrea Javorska z Uniwersytetu Konstantina Filozofa w Nitrze w referacie *Svet, telesnost' a pohyb existencie vo fenomenológii Jana Patočku*. PhD Andrea Preissová Krejčí z Uniwersytetu Palackého v Olomuńcu w referacie *Zranění, kteří žijí mimo ordo amoris* przedstawiła wybrane zagadnienia rozważań fenomenologicznych M. Schelera w kwestii cielesności. Doktor Elżbieta Struzik z Uniwersytetu Śląskiego zaprezentowała *Husserlowskie inspiracje francuskiej fenomenologii ciała*. Francuska fenomenologia ciała, akcentująca sferę świadomości somatycznej, stała się przewodnim tematem kolejnych wystąpień. Doktor Marcin Furman z Akademii Pomorskiej w Słupsku przedstawił *Maurice'a Merleau-Ponty'ego koncepcję cielesnego doświadczenia świata i jego konsekwencje*. Magister Anna Musiał (doktorantka UŚ) omówiła główne założenia fenomenologii percepcji, akcentując problem poznania apriorycznego w ujęciu M. Schelera i M. Merleau-Ponty'ego.

Doktor Tomasz Załuski z Akademii Sztuk Pięknych im. W. Strzebińskiego w Łodzi, w wystąpieniu „*Partes extra partes*”. *Jean-Luc Nancy i ontologia ciała*, analizował projekt „ontologii ciała” francuskiego myśliciela J.L. Nancy'ego. Akcentując krytyczny, lecz kreatywny dia-

log z tradycją filozofii Kanta, Hegla i Heideggera, przedstawił główne założenia projektu ontologicznego, eksponując kwestię cielesności.

Obradom sekcji *Cielesność w perspektywie antropologii filozoficznej* również przewodniczył dr hab. Piotr Łaciak. Obrady sekcji otworzył dr Rafał Michalski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu referatem *Jak się staje ciało — mimetyczne źródła ludzkiej świadomości*. Następnie dr Andrzej Stępnik z Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie wygłosił referat *Pamięć ciała a koncepcja tożsamości osobowej*. Eksplorując pojęcie „pamięci ciała” rozważył konstytutywną rolę świadomości somatycznej w procesie autokreacji tożsamości osobowej. Doktor Damian Michałowski z Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w wystąpieniu *Ciało jako to, co inne, na drodze poszukiwania sobości w filozofii Paula Ricoeura* poddał analizie rolę cielesności w „fenomenologicznej hermeneutyce siebie”. Doktor Andrzej Kapusta z UMCS w Lublinie wygłosił referat *Psychopatologia z perspektywy umysłu ucieleśnionego: między fenomenologią a kogniastyką*.

W horyzoncie głównych idei i tendencji interpretacyjnych kształtujących format współczesnych dyskusji filozoficznych zyskuje swój specyficzny kształt polska refleksja antropologiczna. Obecne są w tej przestrzeni zarówno inspiracje fenomenologiczne rozwijane w polskiej fenomenologii R. Ingardena, jak i silne tendencje metafizyczne szkoły lubelskiej polskiego neotomizmu i personalizmu.

W ramach sekcji, której przewodniczył prof. zw. dr hab. Krzysztof Wieczorek, zaprezentowano główne stanowiska polskiej refleksji antropologicznej.

Doktor hab. Krzysztof Bochenek z Uniwersytetu Rzeszowskiego wygłosił wykład *Afirmacja cielesności w refleksji Jana Pawła II*. Analizę wybranych zagadnień z zakresu filozofii ciała podjęła też dr Magdalena Mruszczyk z Uniwersytetu Śląskiego w referacie *Ciało i cielesność w antropologii adekwatnej Karola Wojtyły*. Doktor Joanna Femiak z Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie w referacie *Ciało i doświadczenie wewnętrzne jako źródło wrażliwości społecznej* zanalizowała pojęcie wrażliwości w perspektywie założeń antropologii adekwatnej. Źródłowa analiza fenomenu „wrażliwości” definiuje teorię ciała subiektywnego. Stanowiąc warunek procesu samostanowienia osoby, funduje podstawy relacji dialogicznych w wymiarze personalistycznym. Joanna Femiak wyeksponowała rolę wrażliwości moralnej w procesie psycho- i socjoterapii. Zarysowana w referacie perspektywa badawcza znalazła twórczą kontynuację w referacie dr Anny Kawalec z KUL *Gest psychologiczny, czyli kilka uwag o autoteologii człowieka w rzeczywistości teatralnej*.

Pozostając w kręgu rozważań personalistycznych zorientowanych fenomenologicznie, zaprezentowano stanowisko Józefa Tischnera w kwestii cieleśności. Magister Agnieszka Wesołowska (doktorantka UŚ) przedstawiła *Koncepcję Ja somatycznego według J. Tischnera*.

Obrady sekcji *Etyczne problemy ingerencji w cieleśności — aspekty bioetyczne*, prowadzone przez prof. dr hab. Marię Nowacką, koncentrowały się wokół głównych problemów współczesnej bioetyki. Doktor Paweł Nierodka ze Śląskiej Wyższej Szkoły Zarządzania im. Generała Jerzego Ziętka w Katowicach rozważył *Cieleśność jako zagadnienie etyczne*. Doktor Marek Olejniczak z Akademii Medycznej w Gdańsku w referacie *Człowiek jako przedmiot użycia. Bioetyczne problemy ingerencji w życie prenatalne* przedstawił etyczne aspekty ingerencji w naturę ludzką. Magister Joanna Smakulska z Uniwersytetu w Białymstoku zaprezentowała główne tezy *Stanowiska Bogustawa Wolniewicza w kwestii dopuszczalności aborcji*. Doktor Mariusz Wojewoda z Uniwersytetu Śląskiego zwrócił uwagę na fundamentalne znaczenie problemu godności osoby ludzkiej w referacie *Godność osoby a problem niepełnosprawności*. W głównym nurcie analiz bioetycznych, podejmujących kwestie jakości i świętości życia, problem godności osoby w wymiarze personalistycznym znalazło się wystąpienie dr Aleksandry Kuzior z Politechniki Śląskiej w Gliwicach *Fizjologia głodu*.

Obrady kolejnej sekcji, które prowadził prof. dr hab. Stefan Konstańczak, zintegrowały problemowo dwa wydzielone obszary badawcze: *Ponowoczesny dyskurs ciała* oraz *Feministyczne teorie podmiotu w refleksji nad cieleśnością*. W tym bloku problemowym znalazły się następujące referaty: dr Maria Niemczuk z Uniwersytetu Śląskiego podjęła zagadnienie *Filozofia kultury a cieleśność*. Doktor Stefan Florek z Uniwersytetu Jagiellońskiego zajął się tematem *Piękno ludzkiego ciała — biologiczne i kulturowe uwarunkowania atrakcyjności fizycznej*. Doktor Monika Miczka-Pajestka z Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej oraz mgr Bogumiła Szczepanik-Krusińska z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zaprezentowały główne tendencje interpretacyjne ponowoczesnej teorii cieleśności. Doktor Aneta Gawkowska z Uniwersytetu Warszawskiego wygłosiła referat *Podmiot w teorii nowego feminizmu*, który wpisuje się w główny nurt myśli feministycznej i analizę podmiotowości waloryzującą cieleśność zróżnicowaną płciowo. Charakteryzując podstawowe tezy teorii „nowego feminizmu”, podkreśliła inspirującą rolę tradycyjnej teologii oraz znaczenie Jana Pawła II filozofii i teologii ciała. Doktor Barbara Grabowska z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w referacie *Ciało upolitycznione — feministyczne dys-*

kusje wokół problemu płci podjęła kwestie tożsamości płciowej i wzorców kobiecości w perspektywie ich „upolitycznienia”. Podobnie, mgr Katarzyna Machnik w referacie *Problematyka kobiecej cielesności jako temat rozważań estetyczno-kulturowych. Kobiecość jako to, co obce*, podjęła problem uprawomocnienia kobiecej podmiotowości uwikłanej w kulturowe i społeczne wzorce i modele tożsamościowe. Mirosław Miniszewski (doktorant UW) zaprezentował referat *Zbędność i użyteczność jako kategoria posttotalitarnej biopolityki*.

Obrady sekcji *Ciało w sztuce — współczesna estetyka wobec problematyki ciała*, którym przewodniczyła prof. Mária Nemčková, otworzył referat dr. Dariusza Rymara z Wydziału Artystycznego UŚ w Cieszynie *Sztuka jako dialogowanie ducha z cielesnością*, następnie dr Artur Pastuszek z Uniwersytetu Zielonogórskiego zaprezentował referat *Ciało politycznie obramowane — pomiędzy wzniosłością a wstrętem*. Doktor Jacek Kurek z Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w referacie *„Dama z Pokurczem, Grejfruciara i Chaplin”*. *Ciało jako obraz świata w malarstwie Piotra Naliwajki* w prezentacji multimedialnej dzieł artysty wyeksponował problem duchowości ciała oraz specyficzne formy doświadczania świata poprzez cielesność. Doktor Agnieszka Iskra-Paczkowska z Uniwersytetu Rzeszowskiego podjęła temat *„Śmierci ciała” w sztuce współczesnej*.

W ramach konferencji obradowała sekcja filozofii starożytnej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Janiny Gajdy-Krynickiej, prof. zw. dr hab. Bogdana Dembińskiego i prof. UŚ Dariusza Kuboka. Zaprezentowane w jej ramach referaty i dyskusje koncentrowały się wokół zagadnienia *Jak uprawiać dzisiaj historię filozofii starożytnej*.

Obradom konferencyjnym towarzyszył pokaz multimedialny dzieł malarskich Piotra Naliwajki (za życzliwą akceptacją Autora), których głównym motywem była cielesność. Pragniemy złożyć serdeczne podziękowania Autorowi za możliwość prezentacji w formie elektronicznej jego dzieł.

Elżbieta Struzik